

**ОЧИР ОГТЛОГЧ (ДОРЖЗОДВА) ХЭМЭЭХ БИЛИГ БАРАМИДЫН ХӨЛГӨН
СУДРЫН ГҮН УХААНЫ АГУУЛГЫН ШИНЖИЛГЭЭ**

*М.Гантуяа(Ph.D)
МУИС. НШУС.
Шашин судлалын тэнхим*

Түлхүүр үгс: Prajna-paramita, Perfection of Wisdom, Bodhisattva, Nirvana, Shunyata, Emptiness, Absolute, Supreme knowledge, Clear realization, Dependent origination

Товч утга: “Очир огтлогч” хэмээх нэрт Билиг барамидын хөлгөн сударт бурхан Будда чухам юу сургасныг гүн ухааны үүднээс тайлахыг зорилго болгож энэхүү өгүүллийг бичлээ. Хүмүүн бидний дадаж зурисан сэтгэлгээний аргаас чанарын ялгаатай чинад ухааныг, харьцангуй мэдлэгээс гурван цаг арван зүгийн хамаг юм үзэгдэл, амьтан төрөлхтөний шүтэн барилдлага, хоосон чанарыг ухаарсан дээд мэдлэг хэрхэн ялгарахыг энэхүү сударт номлосон байх бөгөөд ийм билгүүн ухаант, оюун төгөлдөр, зөн билигт бодь сэтгэлтэн, гэгээрсэн бурхад үй олноороо залрах цаг айсууг мөнхүү сударт өгүүлжээ.

Мэв V зуунд эртний Энэтхэгт амьдарч байсан Шакьямуни Бурхан олон жилийн бодрол бясалгалын эцэст 35 насандаа өөрийн гүн ухааны бүхий л асуултууддаа төгс хариултыг олж, сургаал номлолоо бүрэн боловсруулж, билиг ухааны оргилд хүрч, гэгээрлийг олсноосоо хойш 80 насыг зооглон нирваан дүрийг барих хүртлээ нийгмийн янз бүрийн давхрага хүрээ, ажил мэргэжил, мэдлэг боловсрол, сэтгэл ухамсартай хүмүүст өөр өөрсдийнх нь ухааны цар, сэтгэлийн чадварт нь тохирох таниулга тайлбарлалыг олж сургаал номоо заан сургаж, гэгээрлийн замаар хөтлөн хөтөлсөн байдаг. Түүний сургаалыг сонссон мянга мянган шавь нарынх нь дотор ухаан мэдлэг нь уужирсан, билиг оюун нь тэлсэн, гүн сэтгэгч дээд төрөлт шавь цөөнгүй байсны нэг нь энэхүү “Очироор огтлогч” судрыг Будда багшийнхаа амнаас сонсож гэгээрсэн Субути хэмээх бодь сэтгэлт их хөлгөнтөн болой. Түүний сонссон Бурханы сургаалыг хэрхэн нэрлэх талаар багшаасаа асуужээ.

“Субути:

Бид энэ судрыг юу гэж нэрлэх ёстой вэ?

Будда:

Билиг барамид гэж нэрлэ.

Субути:

Бид энэ судрын тухай яаж бодох ёстой вэ?

Будда:

Билиг барамид гэж бод” хэмээжээ.

“Билиг барамид” гэдэг нь “Prajna-paramita” гэсэн санскрит үгний монгол дуудлага бөгөөд “Prajna” буюу “Билиг” гэдэг нь хязгаарлагдмал, харьцангуй мэдлэгээс тэлсэн, дээд хязгааргүй мэдлэг ухааныг хэлнэ. Харин “paramita” гэдэг нь “чинад хязгаараа хүрсэн” гэсэн утга юм. Үүнийг товчлон монголоор “билиг барамид” хэмээн нэрлэж заншжээ. “Билиг барамид” гэсэн үгийг дэлгэрүүлбэл: “Билиг ухааны чинад хязгаараа хүрсэн” гэсэн утга болно.

“Очир огтлогч” сударт “билиг барамид” гэж юу болох талаар дараахь байдлаар тайлбарласан байна.

“Хүрэх зүйл үгүй тул билгийн чинадад хүрэх хэмээвэй... Чинад хязгаарт хүрсэн гэдэг нь тийм хязгаараас ангижирсан гэсэн үг болой”.

Юуны өмнө билиг барамидын сургаалыг баримтлах, эсвэл баримтлах үгүй гэсэн байр сууринаас асуудалд хандах тийм сэтгэлгээтэй хүмүүст энэ сургаал зориулагдаагүй, “дорд зүйлд бишрэгчид энэ судрыг хүлээн авах хувьгүй” гэдгийг Бурхан багш энэхүү судартаа тэмдэглэн хэлсэн буй.

Үүний учир шалтгааныг Субути шавьдаа тайлбарлан хэлэхдээ: “Тэр юуны тул хэмээвээс, Субути минь! Ялж төгс нөгчсөний¹⁸⁵ айлдаж буй билиг барамид нь байхгүйн тул түүнийг билиг барамид хэмээн нэрлэдэг болой... Яагаад гэвэл, миний ярьж байгаа билиг барамид бол хэзээ ч, ямар нэг байдлаар оршиж байгаагүй билгүүн ухаан учраас л би энэ судрыг билиг барамид гэж нэрлэж байгаа юм” гэх мэтээр тайлбарласан байдаг. Тодруулбал, хүмүүн бидний дадаж зуршсан ухаан сэтгэлгээний өнцгөөс харвал, өөрөөр хэлбэл буй ба буй бус, орших ба эс орших гэх мэт аль нэг хязгаарт буулган тунгаах сэтгэлгээний өнцгөөс харвал байхгүй үзэл учраас бидний мэдэх билиг ухааны цаад хязгаарт хүрсэн буюу билиг барамид хэмээн нэрлэсэн хэрэг ажгуу.

Билиг барамид буюу харьцангуй хязгаарлагдмал мэдлэгээс тэлж, чинад хязгаараа хүрсэн билиг ухаанаар өнгөрсөн, одоо, ирээдүй цагийн арван зүгийн тоймшгүй орны бүхий л юм үзэгдлийг хэмжиж болох уу? гэсэн асуулт гарч ирдэг.

Одоо цагийг тогтоож бид хэзээ ч чадахгүй, одоо хэмээн нэрлэмэгц л агшин зуурт өнгөрсөн болж хувирна. Ертөнцийн өнгөрсөн цагийн эхлэл хэзээ ч олдохгүй, хязгааргүй балар эрт үе рүү гүнзгийрсээр байх болно. Ирээдүй цагийн төгсгөлийг ч бид олохгүй, хязгааргүй цаг хугацааны үргэлжлэл рүү тасралтгүй сэлж одно.

Орон зайн хувьд бид хаа ч оршин байсан өмнө, өмнө-өрнө, өрнө, өрнө-умар, умар, умар-дорно, дорно, дорно-өмнө, дээд, доод гэсэн арван зүгийг тогтоох боловч тэдгээр арван зүг бүрт ертөнцийн хязгаарт хүрч үл чадах тоймшгүй орчлон бидний эргэн тойронд цэлийнэ.

¹⁸⁵ Бурхан Будда бие, хэл, сэтгэлийн бүхий л хир нисваанисаа дарж, зовлонгийн Сансараас гэтлэн төгс гэгээрлийг олсон тул түүнийг “Ялж төгс нөгчсөн” хэмээн нэрлэдэг. “Очир огтлогч” сударт “Түүнчлэн Ирсэн”, “Дайныг Дарсан”, “Үнэн Төгс Туулсан” гэх мэтээр бурхан Буддаг нэрлэсэн байдаг.

Нэгэнт билиг барамид нь хязгаарлагдмал бус, харьцангуй бус мэдлэг мөн бөгөөд өнгөрсөн, одоо, ирээдүй цагийн арван зүгийн хязгааргүй орчлонг бүхэлд нь танин мэдсэн мэдлэг мөн бөгөөс түүнийг хазаарлан тогтоох аргагүй болно.

Жирийн хүмүүн бид нүд, чих, хамар, хэл, бие гэх мэт мэдрэхүйн эрхтэнүүдэд болон сэтгэл ухамсраараа гаргаж авсан оюун дүгнэлтэндээ илэрч байгаа тэр л хязгаарлагдмал мэдээлэл, харьцангуй мэдлэгийн хүрээнд аливаа зүйлийг танин барьдаг боловч гурван цагийн арван зүгийн хязгааргүй юм үзэгдлийн нэгдмэл түгээмэл холбоо харилцаа, шүтэн барилдлагыг мэдэж яахин гүйцнэ. Харин цаглашгүй орчлонгийн чинад хязгаарт буюу тоймшгүй орчлонг бүхэлд нь ухаарсан оюун билгээр, билиг барамидаар сэтгэгч нь “дүрс, дуу, үнэр, амт, хүрэлцэхүүн, оногдохуун юунд ч оршилгүйгээр сэтгэх учиртай” хэмээн “Очир огтлогч” сударт өгүүлчихүй.

Ийнхүү хүмүүний мэдрэхүй, сэтгэхүйгээр танин барих аргаас хальж билгээр орчлонгийн нэгдмэл мөн чанарыг ухаарах төрөлхтөнг “Бодь сэтгэлтэн” хэмээн нэрлэнэ.

“Очир огтлогч” сударт “ямарваа дүрст эс оршихуй тэр нь бодь сэтгэлтэн” хэмээсэн нь хүмүүний харьцангуй мэдлэгээс ангижихаыг тэмдэглэсэн хэрэг болой.

Буддын философи дахь “дүрс” гэдэг нь өрнийн философийн “матери” гэсэнтэй ижил утгатай бөгөөд аливаа материаллаг, дүрст юм үзэгдэл бүхэн хуурмаг мэдлэг үүсгэж, улмаар тэрхүү хуурмаг мэдлэгт тулгуурласан хуурмаг үйл ажиллагаанд хүмүүнийг түлхэн оруулдаг хэмээн бурханы сургаалд үздэг байна.

Хүн төрөлхтөн домгийн сэтгэлгээнээс философи сэтгэлгээ рүү, улмаар шинжлэх ухааны эрин үе рүү шилжсэн нь угтаа орчлонгийн нэгдмэл мөн чанараас хязгаарлагдмал, салангид, тусгаар мэдлэг рүү дэлхий нийтээрээ шилжсэн, харин зөн билгийн эрин ирж буй хэмээцгээх нь хүмүүн бид бодь сэтгэлээр, билиг барамидаар орчлонгийн нэгдмэл мөн чанарыг ухаарах цаг ирж буй гэсэнтэй утга нэг гэлтэй.

“Очир огтлогч” сударт: “Бурхныг ч дүрсгүйн чанарт үзэгтүн. Хэдий чинээ түүнд дүрс онооно, төдий чинээ хуурмаг болно, хэдий чинээ дүрсээс сална, төдий чинээ үнэнд ойртоно” хэмээн өгүүлсэн байдаг нь орчлонгийн хязгааргүй нэгдмэл мөн чанарыг ухаарсан бурхан буюу гэгээрлийг дүрсээр илэрхийлэх нь харьцангуй мэдлэгт дадсан хүмүүн бидний ухааны хэмжээ мөн бөгөөд үнэндээ хязгааргүй орчлонг ухаарсан билиг ухаан ч хязгааргүй байх учраас түүнийг дүрслэн хэлэх аргагүй, өөрөөр хэлбэл “хоосон чанарт” болох ажээ. “Хэн нэгэн намайг дүрс болгон үзэж, дуу болгон баривал төөрөгдөлд орсон тэд намайг таньж чадахгүй. Гэгээн бурхан бээр хоосон чанар, хамгийг ивээгч бээр үнэмлэхүй дүрт. Үнэмлэхүй үнэн хоосон чанарыг таниагүй бол намайг яаж таних вэ” хэмээн Бурхан багш “Очир огтлогч” судартаа өгүүлчихүй.

Бидний нэрлэн буй нэгж юм үзэгдэл бүхэн үнэн чанартаа нэрийн төдий л зүйл, эгнэгт тогтоон барих нэгээхэн ч юм үзэгдэл орчлонд үгүй, бүгд агшин зуурт өөрчлөгдөн хувирч, устаж мөхөж байдаг. “Гурван мянган их мянган ертөнцийг хумхийн тоосонд задлан буталваас тэр хумхийн тоосны тоо хичнээн олон. Гэвч тийм хумхийн тоос олодохгүй учраас Төгс гэгээрэгч бээр түүнийг хумхийн тоос хэмээмүй. Хумхийн тоосноос бүтсэн гурван мянган их мянган ертөнцийн орон олодохгүй учраас л Төгс гэгээрэгч бээр түүнийг гурван мянган их мянган ертөнцийн орон хэмээмүй. Тэр бүхнийг бүхэлчилж (бүдүүвчилж) баримтлах нь нэр томъёо төдий, тэр нь балчир ухаантны баримтлал бөлгөө” хэмээн бурхан айлдсан байдаг нь орчлонгийн юм үзэгдэл бүхэн хязгааргүй жижиг хэсэгт задарч болох боловч тэрхүү задарсан хэсгийг бид олж хардаггүй учраас л бидэнд мэдүүлэх гэж “хумхийн тоос”, “атом”, “молекул”, “микроб” гэх мэтээр нэрлэсэн байдаг. Мөн хязгааргүй орчлонгийн тоймшгүй юм үзэгдэл, од эрхэс бүгд нэгдэн нийлж нэгэн цогц бүхэл ертөнц байдаг боловч бид түүнийг харж чаддаггүй учраас л “гурван мянган их мянган ертөнцийн орон”, “хязгааргүй орчлон”, “түгээмэл ертөнц”, “үнэмлэхүй үнэн” гэх мэтээр нэрлэдэг байна. Ертөнцийг бүхэлд нь хэмжихийн аргагүй гэдгийг бид мэднэ, тэрхүү хязгааргүй ертөнцийг бүхэлд нь ухаарч гэгээрсэн бурханы ухааныг ч бид хэмжих аргагүй ээ. Хэмжинэ, томъёолно, нэрлэнэ, тодорхойлно гэдэг нь хүмүүн бидний харьцангуй мэдлэгийн атхаг зуршил ажгуу.

Аливаа зүйлийг бид оршин байна хэмээдэг боловч үнэн чанартаа юу ч эс оршино. Гэхдээ “эс оршино” гэснээр бүхнийг үгүйсгэсэн хэрэг бус аа. Оршино гэдэг нь эс оршино гэсэн үг, өөрөөр хэлбэл энэ хоёр яг тэнцүү утга аж. “Оршихуй юмс гэдэг нь тэр бүгд эс оршихуйт учир”, “аливаа оршихуй тэр нь эс оршихуй болой” хэмээн оршихуй, эс оршихуйг нэгэн утгат болгон үзжээ.

Оршин буй юмс үзэгдэл хязгааргүй олон янз хэлбэр дүрстэй мэт боловч бүгд өөр хоорондоо харилцан хамаарч, шүтэн барилддаг, биеэ дааж эгнэгт ганцаар орших нэгээхэн ч юм үзэгдэл үгүй гэдгээрээ ижил юм гэдгийг зааж: “Адилгүй мэт үзэгдэвч би үгүйн чанар дор адил буюу” хэмээчихүй.

“Бурхны оршихуй ч хоосон”, “амьтны оршихуй ч хоосон”, өөрөөр хэлбэл гэгээрэлд хүрлээ, бурхан боллоо хэмээн омойтох аваас хязгаарлагдмал мэдлэгт хөтлөгдсөн мунхаг төрөлхтөнөөс ялгаа юун. Балай мунхаг хэмээн доромжилвоос гэгээрэлд хүрэх сэтгэл яахин төрөх, доод төрөлхтөн үгүй аваас дээд төрөлхтөнг хэрхэн таних, дээд төрөлхтөн үгүй аваас доод хэмээн хэрхэн тодорхойлох гэх мэтээр жирийн төрөлхтөн ба гэгээрсэн бурхан хоёр харилцан хамаарах шүтэн барилдлагыг ухаарахын цагт аль нэг нь нөгөөгүйгээр дангаараа оршин байж үл чадах хоосон зүй тогтлыг олж харна.

“Би” гэгч баримтлалыг Төгс гэгээрэгч бээр үл баримтлах, түүнийг эгэл балчир ухаантнууд л баримтлана хэмээн “Очир огтлогч” сударт заасан байдаг ба бусдаас үл

хамаарах “би”, “миний” гэх зүйл огоот байхгүй атал “өөрийгөө” дөвийлгөн, бусдыг доромжлох үзэл хязгаарлагдмал мэдлэгтэй жир хүмүүст байхаас бүхний шүтэн барилдлагыг ухаарсан билиг ухаант гэгээрсэн бодь сэтгэлтнүүд яахин өөрийгөө бусдаас тусгаарлаж сэтгэх билээ.

“Бодь сэтгэлтэн бээр юмсыг буруу үл баримтлах шигээ юмс үгүйг ч үл баримтлана”, “буйд автаагүй атал буй бусад автах юун” гэх мэтээр “Очир огтлогч” сударт бичсэн байдаг нь аливаа юм үзэгдлийг бусдаас салган тодорхойлох, атхаглан баримтлах үзэл үгүй бол бусдыг няцаан шүүмжлэх, үгүйсгэн доромжлох үзэл ч бас үгүй, батлан тодорхойлохгүй бол үгүйсгэн няцаахгүй гэдгийг хэлсэн ажгуу.

“Төгс гэгээрэл гэдэг нь төсөөлөл бүхнээс ангижирсныг л хэлэх ажээ” хэмээн “Очир огтлогч” сударт заасан буй. Буддын философид “төсөөлөл” гэж ертөнцийг танин мэдэх үйл явцад нөлөөлөх хүмүүний ухамсрын онцлог чанарыг хэлэх бөгөөд хүн аливаа зүйлийг харж, сонсож, үнэрлэж, амтлан, хүртэхдээ түүнийг өөртөө таалагдаж байгаа эсэх талаас нь ханддаг билээ. Сайхан санагдвал өөрийн болгон авахыг хүсч, муухай санагдвал түүнээс зайлсхийх, эсвэл бүр түүнийг устгахыг хүсдэг. Орчлон дээр байгаа юм бүхнийг байгаагаар нь, элдэв сайхан муухай хандлагагүйгээр, өөрөөр хэлбэл ямар ч төсөөлөлгүйгээр хүлээн авч чадах нь гэгээрэлд хүрэх, билиг ухааныг үүсгэхийн гол шалгуур ажгуу.

Төсөөлөлд баригдсан хүмүүн бид харсан, сонссон, үнэртсэн, амталсан, хүртсэн зүйлсийнхээ гадаад дүр төрх, биет дүрс хэлбэрт нь татагдан хүлэгддэг. “Харах нүдтэй атлаа хав харанхуйд суугаа хүн юуг ч үзэхгүй. Дүрст хүлээстэй байдлаар өглөг буяныг сэтгэгч тийм бөлгөө. Гэгээ ургах аваас харах нүдтэй л бол хачин сониныг үзнэ. Дүрсийн хүлээснээс ангид өглөг буяныг сэтгэгч тийм бөлгөө” хэмээн Бурхан багш “Очир огтлогч” судартаа айлдсан байдаг нь хүмүүн бид юмс үзэгдлийн зөвхөн харагдах байдалд хууртагдаж, өөрөөр хэлбэл зөвхөн хүмүүний танин мэдэхүйн хязгаарт баригдаж аливаад ханддаг хандлагаасаа салж, орчлонгийн түм түмэн юм үзэгдэл, од эрхэс, гариг ертөнцийн харилцан хамаарал, шүтэн барилдлагыг ухаарч хандвал бидний мэдлэг алсыг харсан уужим, холыг үзсэн холч, далай мэт гүн, тэнгэр мэт тэнүүн болохыг хэлсэн ажгуу.

Бурхан багш өгүүлэхдээ: “Хэрвээ бодь сэтгэлтнүүд юмс үзэгдэлд буй гэсэн төсөөллөөр хандвал тэр нь “би” гэсэн, “амьтан” гэсэн, “сүнс” гэсэн “бодгаль” гэсэн баримтлал болно. Хэрвээ юмс үзэгдэлд үгүй гэсэн төсөөллөөр хандвал тэр нь мөн л “би” гэсэн, “амьтан” гэсэн, “сүнс” гэсэн, “бодгаль” гэсэн баримтлал болно. ...”Би” гэсэн бодол төрсөн бол өш хорслын ч бодол төрөх байсан” гэх мэтээр сургасан буй.

Үнэмлэхүй түгээмэл орчлонгийн бүхий л юм үзэгдэл, од эрхэс, гариг ертөнцүүд өөр хоорондоо салшгүй уялдан холбогдож, шүтэн барилдаж байх зүй тогтлыг умартаж, тэр бүхнээс саланги тусгаар өөрийн гэсэн амьдрал, миний гэсэн ертөнц, би гэсэн оршихуйг эрэн

хайж байдаг аж. “Би” гэж хэн бэ гэсэн асуултанд эсвэл бие махбодыг, эсвэл амь амьдралыг, эсвэл биегүй сэтгэл буюу сүнсийг, эсвэл тэр бүхний цогц бодгаль хувь хүнийг “Би” хэмээн тодорхойлох гэж хичээдэг. “Бодь сэтгэлтэн бээр “би” гэсэн, “амьтан” гэсэн, “сүнс” гэсэн, “ бодгаль” гэсэн төсөөлөлд үл автана” хэмээсэн нь орчлонгийн түгээмэл шүтэн барилдлагаас “Би” хэмээх тусгаар оршихуйд үл баригдваас тэр л бодь сэтгэлтэн мөн болох учирьг хэлсэн байна. Мөн түүнчлэн “Би-үгүй” хэмээн сэтгэх нь орчлонгийн түгээмэл холбооноос өөрийгөө салгах “Би” хэмээх сэтгэлгээтэй ижил утга гарах, “Би” гэх, “Би-үгүй” гэх нь ялгаагүй адил утга болох ажээ. Ийм атхаг сэтгэлгээнээс л буруу бодол, буруу араншин, буруу үйл хэрэг үүсдэг болой.

“Сэтгэлийн урсгал гэгдэх тэр нь хоосон юм. Хоосон болохоор л түүнийг сэтгэлийн урсгал гэж Төгс гэгээрэгч бээр нэрлэдэг. Учир юун гэвэл, өнгөрсөн цагийн сэтгэл ч баригдахгүй, ирээдүй цагийн сэтгэл ч үзэгдэхгүй, одоо цагийн сэтгэл ч хоосон бөлгөө”

Хүмүүний бие сэтгэл, цогц - энэ бүхэн нь өөр хоорондоо төдийгүй гурван цагийн арван зүгийн хязгааргүй ертөнцийн тоймшгүй юм үзэгдэлтэй салшгүй холбогдож шүтэн барилдсан байх тул тэрхүү түгээмэл холбооноос салж тусгаарласан “би” гэгч хаанаас ч үл олодох болой.

“Очир огтлогч” судар болон ерөөс бурханы сургаалд “өндгөөс төрөгч, хэвлээс төрөгч, чийг дулаанаас төрөгч, хувилан төрөгч, дүрст ба дүрст бус, ухамсарт ба ухамсарт бус, амьтан гэх нэрийтгэлд хамрах” бүх төрөл зүйл хамаг төрөлхтөн бүгдийг сэтгэлдээ багтаан, тэдний харилцан хамаарал, шүтэн барилдлага, хойд урд төрлийн холбоо хамаарлыг дурдан санаж, энэрэн нигүүлсэх “бодь сэтгэл” үүсгэхийг заадаг.

Бурханы шашины номлол ёсоор бурхад бодь сэтгэлтэн нар бүхий л ертөнцөд заларч гэгээрлийг номлох бөгөөд хүмүүн төрөлхтөн бол хязгааргүй орчлонд сэтгэн бодогч цорын ганц төрөлхтөн бус, орчлон үй түмэн төрөлхтөнөөр дүүрэн байна.

Бидний мэдэх хүсэл шуналаар дүүрэн Сансарын ертөнцөд 6 зүйл тэнгэр төрөлхтөн байх ба Сансараас дээш Дүрст ертөнцөд 17 зүйл тэнгэр төрөлхтөн буй, мөн түүнээс дээш Дүрс үгүй ертөнцөд 4 зүйл оршихуй буй, энэ бүх ертөнцийн дээр бурхан бодь сэтгэлтэн нарын орон буй хэмээдэг.

Сансарын ертөнцөд Зургаан зүйл төрөлхтөн буй:

1. Там (*tsha dmyal brgyad*)
2. Бирд (*tsha dmyal brgyad*)
3. Адгуус (*dud 'gro*)
4. Хүмүүн (*mi*)
5. Асури (*lha.ma.yin*)
6. Хүслийн ертөнцийн зургаан зүйл тэнгэр (*lha*):

- 1) Бусдын хувилгааныг эрхээр болгогч тэнгэр (*gzhan.'phrul dbang.byed*)
- 2) Хувилгаан дор баясагч тэнгэр (*phrul.dga*)
- 3) Түшитийн орны Төгс баясгалант тэнгэр (*dga'.ldan*)
- 4) Дайсан үгүй тэнгэр (*thab.bral*)
- 5) Гучин гурав дахины тэнгэр (*sum.cu.rtsa.gsum.pa*)
- 6) Хаан дөрвөн махаранз тэнгэр (*rgyal.chen bzhi*):

Дүрст ертөнцөд 17 зүйл тэнгэр бүй (gzugs khams)

1-5. Хутагтын таван тэнгэр (*gtsang gnas lnga*):

1. Агниста тэгш тэнгэр (*'og min*)
2. Тансагт тэнгэр (*shin tu mthong*)
3. Машид унжигч тэнгэр (*gya nom snang ba*)
4. Үл энэлэгч тэнгэр (*mi gdung pa*)
5. Их бус тэнгэр (*mi che ba*)

6-8. Дөтгөөр дияаны Бэртэгчний гурван орон тэнгэр (*bsam gtan bzhi pa*)

6. Их үрт тэнгэр (*'bras bu che*)
7. Буянаас төрсөн тэнгэр (*bsod nams 'phel*)
8. Үүл үгүй тэнгэр (*sprin med*)

9-11. Гутгаар дияаны Үзэсгэлэнт гурван тэнгэр (*bsam gtan gsum pa*)

9. Их буянт тэнгэр, (*dge rgyas*)
10. Цаглашгүй буянт тэнгэр (*tshad med dge*)
11. Өчүүхэн буянт тэнгэр (*dge chung*)

12-14. Хоёрдугаар дияаны үлэхүй үгүй Гэрэлт гурван тэнгэр (*bsam gtan gnyis pa*)

12. Гэгээн гэрэлт тэнгэр (*'od gsal*)
13. Цаглашгүй бэрх тэнгэр (*tshad med 'od*)
14. Өчүүхэн гэрэлт тэнгэр (*'od chung*)

15-17. Анхдугаар дияаны Эсруа буюу Бярманы гурван тэнгэр (*bsam gtan dang po*)

15. Их Эсруа тэнгэр (*tshangs pa chen po*)
16. Эсруа тэнгэр (*tshangs pa mdun na 'don*)
17. Өчүүхэн Эсруа тэнгэр (*tshangs ris*)

Дүрс үгүй ертөнц (gzugs.med.pa'i khams)

1. Хязгааргүй огторгуйн төрөн түгэхүй (*nam.mkha' mtha'.yas*).
2. Хязгааргүй тийн мэдэхүйн төрөн түгэхүй (*nam.shes mtha'.yas*).
3. Юу ч үгүй төрөн түгэхүй (*ci.yang.med*).
4. Хуран мэдэхүй үгүй, хуран мэдэхүй үгүй бусын төрөн түгэхүй (*du.shes.med 'du.shes.med.min*).

Бодь сэтгэлтэн нь хамаг төрөлхтөнг бодийн мөрөөр хөтлөн амарлингуй нирваанд хүргэхийг зорьдог ба “цаглашгүй олон амьтныг амарлингуй хутагт хүргэвч нэгээхэн ч амьтан амарлингуй хутагт хүрээгүй гэж сэтгэгтүн” хэмээн Бурхан багш “Очир огтлогч” судартаа сургасан байдаг. Үнэндээ бодь сэтгэл гэдэг нь өнгөрсөн, одоо, ирээдүй цагийн хязгааргүй үргэлжлэх арван зүгийн хамаг төрөлхтөнг өөртөө багтаасан, нэгэн цул үнэмлэхүй сэтгэл мөн аваас орчлон хэдий хязгааргүй билээ, төдий чинээ тэрхүү бодь сэтгэл ч хязгааргүй, амьтан хэдий тоймшгүй билээ бодь сэтгэл ч төдий хэр тоймшгүй, нэг л амьтан зовж байвал бодь сэтгэл бүхэлдээ зовох, энэ утгаар бодь сэтгэлтэн хамаг төрөлхтөнг зовлонгоос бүрмөсөн гэтэлгэх гэсэн ойлголт үгүй болох бус уу.

Хамаг төрөлхтөнг амарлингуйд хөтлөгч бодь сэтгэлийг үүсгэхээр зорьсон, гэгээрэлд хүрэхээр зорьсон, зовлонгоос ангижирч амарлингуй нирвааныг олохыг зорьсон хэн ч бай бурханы мөрөөр суралцан бясалгасаар “бодь мөрийн урсгалд орогч, эргэн ирэгч, эргэлт буцалтгүй одогч, дайсныг дарагч, төгс гэгээрэгч” гэх мэт олон түвшний үр дүнд хүрдэг байна.

Бурханы сургаал ёсоор нирвааны амарлингуйг олсон гурван дээд төрөлхтөн буй гэнэ:

1. Сонсогч (shravaka)
2. Өөрөө бурхан бологч (pratyekabuddha)
3. Бодь сэтгэлтэн (bodhisattva)

Сонсогч ба өөрөө бурхан бологч архадууд мөрийн ба үрийн тус тус дөрвөн үе шатыг туулж нирвааны хутгийг олдог ба эдгээр үе шат нь мөн л нирвааны хутгийг олсон бодгалиуд хэмээн тооцогддог байна:

- (1) Үргэлжид орших мөр ба үр
- (2) Нэгэнтээ харин ирэх мөр ба үр
- (3) Нэгэнтээ харин үл ирэх мөр ба үр
- (4) Архадын мөр ба үр

Эдгээр дээд төрөлхтөн хутагт бодгалиуд нигүүлсэнгүй сэтгэлээр ертөнц бүхэнд залран номын дуу сонсгох ба бурханы номын дууг “бодь сэтгэлт олон шавь нар тэргүүлэн тэнгэр, хүмүүн, асури, гандирсын ертөнц даяар даган баясч, Бурхан багшийн сургаалыг бишрэн магтвай”.

Гэхдээ амарлингуй нирвааны хутгийг олсон тэдгээр бодгалиуд дээд үр дүнд хүрмэгц өөрсдийгөө “би урсгалд оров”, “би нэгэнтээ эргэн ирэх түвшинд хүрэв”, “би дайсныг дарагч болов”, “би төгс гэгээрэв” гэсэн төсөөлөлд автвал тэр бүхэн “би” гэгч, “амьтан” гэгч, “сүнс” гэгч, “бодгаль” гэгч үзэл болж жирийн хүмүүсээс ялгарах юмгүй зовлон хямралд өртдөг, “амьтан” гэх төсөөлөл, “сүнс” гэх төсөөлөл, “бодгаль” гэх төсөөлөлд баригдвал түүнийг бодь сэтгэлтэн гэж хэлэхгүй хэмээн “Очир огтлогч” сударт заасан байна.

Чингэвэл бодь сэтгэлтэн гэж чухам хэн бэ гэсэн асуулт үүснэ. “Юм бүхэн хоосон чанартай, би гэгч зүйл үгүй гэж сүслэн бишрэгч түүнийг Төгс гэгээрэгч бээр агуу бодь сэтгэлтэн хэмээн нэрийднэм” хэмээн “Очир огтлогч” сударт өгүүлсэн байдгаар орчлонгийн бүхий л юм үзэгдэл, амьтан төрөлхтөний харилцан хамаарал, шүтэн барилдлагыг ухаарч, дан гагцаар саланги тусгаар орших нэгээхэн ч юм үзэгдэл үгүй, нэгээхэн ч “би” гэх зүйл үгүй гэдгийг сэтгэлийн гүнээсээ мэдэрч сүслэх аваас тэр л бодь сэтгэлтэн болох ажгуу.

Материаллаг эд зүйлс буюу дүрсэнд дулдуйдсан оюун ухаан, үзэл сэтгэмжээсээ ангижирч, ерөөс “бодол төсөөлөл бүхнээс ангижирч, бодь хутгийг сэтгэгтүн” хэмээн Бурхан багш сургажээ. Гэхдээ “Гэгээрлийн тэр сургаал замналд үнэн ч үгүй, худал ч үгүй” хэмээн бас хэлсэн буй. Энэ нь бурханы сургаалыг туйлын үнэн хэмээн муйхраар сүсэлж үл болно, авах юм үгүй мэтээр шүүмжлэн няцааж бас үл болно, бүгдийг сайтар тунгаан, өөрийн оюунаараа ухамсарлах хэрэгтэй гэсэн үг болой.

Дээрхи сургаалын тодруулга болгож “Очир огтлогч” сударт бурхан багш хэлэхдээ:

“Их хөлгөний замд орогсод юуг ч эвдэхгүй, юуг ч үгүйсгэхгүй...”

Төгс гэгээрэгч бээр хаанаас ч ирэхгүй, хаашаа ч буцахгүй” хэмээн бас өгүүлсэн буй.

Орчлон ертөнцөд болж буй үзэгдэл үйл явц, хүмүүсийн амьдрал ахуй, ааш араншин бүгд учир шалтгаантай, уг үндэстэй байдаг бөгөөд тэр бүхнийг эргэн судалваас та өөрөө ч учир шалтгааны нэгэн үзүүр болно. Тиймээс эргэн тойронд болж буй бүхний учир шалтгааныг та өөрөөсөө эрэхийг чухалчлах болой. Торон сүлжээ мэт холбогдож харилцан хамаарах үй түмэн үзэгдэл үйл явдал дундаас та юуг ч сугалан салгаж, эвдэж нурааж, няцаан үгүйсгэж чадахгүй. Тэр бүхний нэгдмэл мөн чанарыг ухаарч гэгээрсэн бурхан бээр түгээмэл шүтэн барилдлагат харилцаа холбооны гадна тусгаар байгаа бодгаль бус, дотор нь байгаа боловч түгээмэл холбоог ухаарсан бодгаль мөн учраас нэгдмэл орчлонгийн хаа нэгнээс ирж хаа нэгэн рүү одно гэсэн утга байхгүй болой.

Тэгвэл “бодьсдва нарын хөлгөний зам мөрөнд ородсод ямар мэт замнаж, ямар мэт бүтээж, ямар мэт сэтгэх вэ?” хэмээн Бурхан багшаас хутагт Субути асуусан байдаг. “Бодь сэтгэлтнүүд юунд ч оршилгүйгээр сэтгэгтүн... Энэ судрын би үгүй, бодгаль үгүйн утга санааг хүлцэн ухаарахаас илүү буян хаа байна” хэмээн бурхан багш хариулжээ. Юунд ч оршилгүй сэтгэх гэж яаж сэтгэхийг хэлнэ вэ? Бид ямар нэг зүйлд оршин бууж, тэр энэ хэмээн нэрлэн тодорхойлж, нэгээс нөгөөд шилжин ухаарахасс өөрөөр сэтгэхийг мэдэхгүй ажээ.

Харин бодь сэтгэлтэн нар болон гэгээрэлд хүрсэн бурхад гурван цагийн арван зүгийн хамаг бүгдийг харилцан холбоонд нэгтгэн ухаардаг учраас аль нэг юм үзэгдлийг салган авч үздэггүй, тусгаар саланги юунд ч үл оршин сэтгэдэг болой. Ийм аугаа сэтгэлгээг номлосон “Очир огтлогч судар” нь хэнд зориулагдсан судар вэ? “Энэ судрыг их хөлгөнд орогч, дээд замд дэвшигчдийн тусын тулд Түүнчлэн ажрагч бээр номлоюу” хэмээн бурхан багш

айлдчихуй. “Энэ сургаалыг эндүүрлийн мөрнийг гатлах сал онгоц гэж ойлгогчид..., ...үүнийг хүлээн авагчид миний бодь хутгийг мөрөндөө үүрч, гартаа барьсан болно” хэмээвэй.

Гэхдээ энэ сургаалыг хүлээж авснаар бүхий л зовлон гаслангаас гэтэлнэ, аз жаргалыг амсана гэвэл буруу ойлгосон хэрэг болох аж.

Бурхан багшийн хэлснээр, “Очир огтлогч” сударт заасан билиг барамидын сургаалыг “хүлээн авч, уншиж ухаарах хувьтан зовж ч магадгүй. Юу гэвэл, урьд төрлөөс уламжилсан тамын зовлонд унагах тэр нүгэл нь энэ насанд нэрвэнэ. Гэвч бүү ай. Урьд төрлийн нүгэл, хойт төрлийн там бүгд хоосрон арилж, гэгээрлийн хутгийг ольюу.....Энэ судрын утга санаанаас эмээж цочилгүй, эндүүрч хөөрөлгүй хүлээн авагч хэн бүхэн үлэмжийн их хувь золтой” хэмээчихүй. Өнөөдрийн таны амсаж байгаа зовлон урьд урьдын нүгэлт үйлийн үрийг төгсгөж байгаа хэрэг бөгөөд харин энэ судрын утгыг ухааран, материаллаг эд зүйлс, хэлбэр дүрс, өнгө мөнгөнд шуналгүй, аливаа бүхнийг байгаагаар нь хүлээн зөвшөөрч, байгаагаар нь хүлээн авбаас таны буяны үйл түм түмээр нэмэгдэх учиртай ажээ.

Бурхад бодьсадва нар энэ номын ухааныг харьцангуй мэдлэг, салангид сэтгэлгээгээр бус, санаа сэдэл, ашиг хонжоогоор бус, бүхнийг нэгтгэн хураасан зөн билгээр, хамаг төрөлхтөний сэтгэлийг ухаарсан бодь сэтгэлээр тольдон ажирч байдаг ажгуу. Энэ номын ухааныг олсон “сайн хувьтныг Түүнчлэн ажирагч Би бээр зөн билгээр тольдон....Энэ судрын утга санаа төсөөлшгүй, зүйрлэшгүй ажгуу. Үүнээс үүдэх үр боловсрол санаа саванд багташгүй, зөвхөн гэгээрсэн суу билигтэн л тольдон” ажирах ажгуу.

“Очир огтлогч” судрыг мээ V зуунд бурхан багш дээд төрөлт хутагтан шавь нартаа номлосон байдаг бол дараа дараагийн олон бурхад энэ судрын утга санааг номлосоор байх нь тодорхой. Тухайлбал, “Очир огтлогч” сударт өгүүлснээр: “Ирээдүйд адаг таван зуун жилийн цаг үед ариун сургаал үлэмж сүйрэлд учрах тэр цагт элбэрэл журамт, эрдэм билигт бодь сэтгэлтнүүд мэндэлнэ. Тэд ганц бурханд ерөөл буян уялдах бус, түг түмэн тоо томшгүй бурхдад өргөл тахил өргөж, адис буян хүргэнэ. ...Энэ номыг эдүгээ Түүнчлэн ажрагч бээр номлож байна. Хожим цаглашгүй олон гэгээрэгсэд ч номлох болно” хэмээсэн байна. Мянга мянган бурхад бодьсадва мэндлэх сайн цаг эдүгээ бидний үед ирж буй гэлтэй.

Очир огтлогч судрын зүрхэн тарни:

Намо багавади бразня барамида еэ.

Ум нада дида, илиши илиши, милиши милиши, бинаян бинаян.

Намо багавади брадям бради, ириди ириди, мириди мириди,

Шүриди шүриди , үшүрү үшүрү, буюёеэ буюёеэ суха.

НОМ ЗҮЙ

Очир огтлогч (Доржзодва) судар

SUMMARY

This article is written to specialize the philosophical reflection on what Buddha pronounces by his teaching in the Vajracchedikā Prajñāpāramitā Sūtra. In this sutra, how differentiate the perfection of wisdom from our human's "acquired" intellect, and supreme knowledge which understands the emptiness and [intercommunion](#) between human and other beings in the three times and ten directions from relative knowledge. Ptajna-paramita (Supreme knowledge or Clear Realization) is understanding and intuition of everything at same time. Also the Vajracchedikā Prajñāpāramitā Sūtra says there will be thousand Buddhas with Supreme knowledge of the good time visited in this world during the new era.